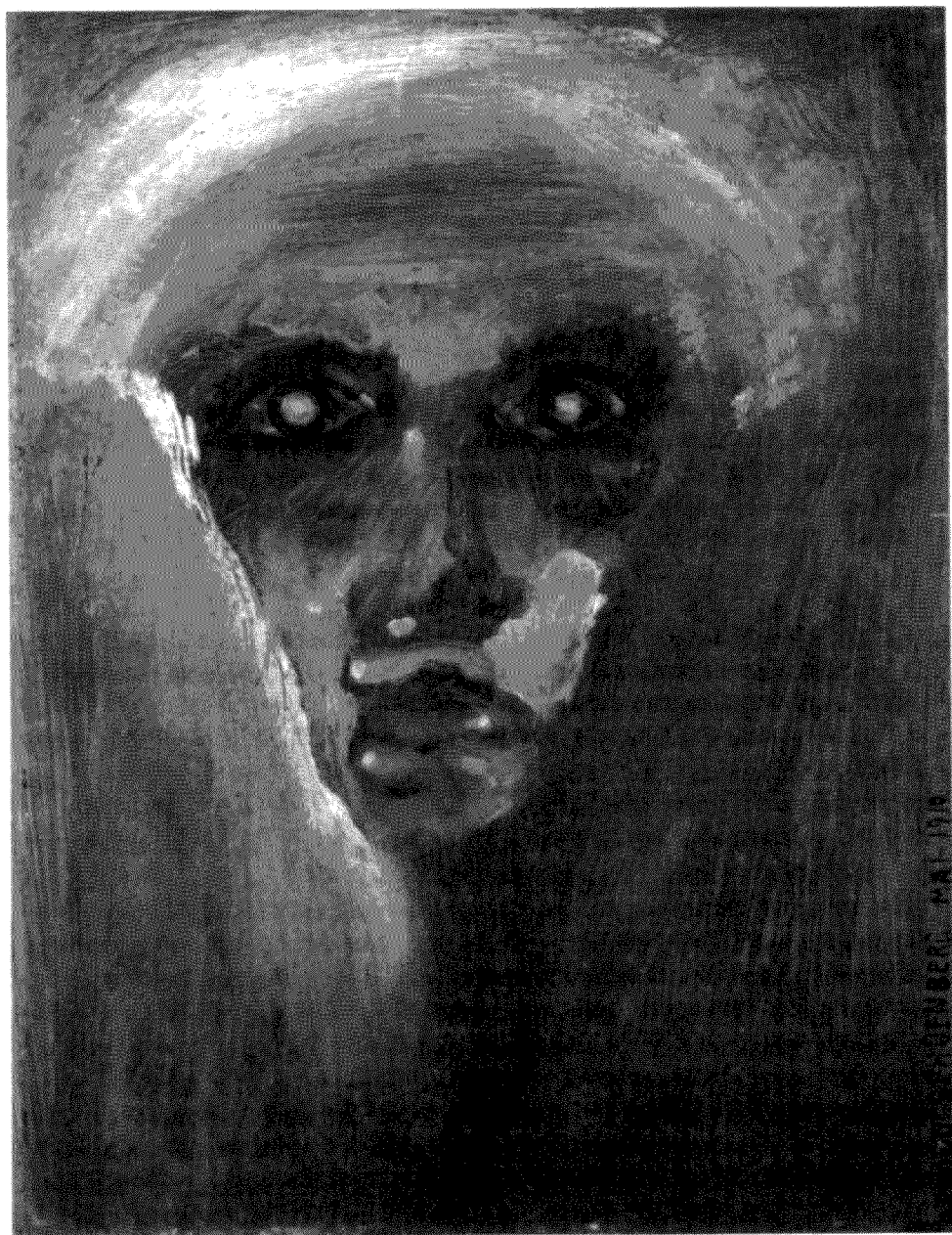




Arnold Schoenberg, Το κόκκινο βλέμμα, 1910

Ίχνη* (1985)

Αργοπορία

Η αναμονή προκαλεί πλήξη. Αλλά προκαλεί και μέθη. Όποιος κοιτά επί μακρόν την πόρτα απ' όπου περιμένει να εμφανιστεί κάποιος, μπορεί να μεθύσει. Όπως με μονότονο τραγούδι, που σέρνεται και σέρνεται. Σκοτεινά όπου και να πηγαίνει· μάλλον όχι κάπου καλά. Εάν δεν έλθει ο άνδρας ή η γυναίκα που περιμένει κανείς, τότε η καθαρή απογοήτευση δεν διώχνει και πάλι τη μέθη. Απλώς αναμειγνύεται με το αποτέλεσμα της, με μια ζάλη ιδιαίτερου είδους, που υπάρχει και εδώ. Ενάντια στην αναμονή βοηθά μόνον η ελπίδα, στην οποία δεν έχει κανείς απλώς κάτι να πει αλλά και κάτι να μαγειρέψει.

Η φτωχή

Μα τι κάνετε; ρώτησα. Σώζω φως, είτε η φτωχή γυναίκα. Καθόταν στη σκοτεινή κουζίνα, ήδη για πολύ. Ήταν άλλωστε ευκολότερο από το να σώξει φαγητό. Μια και δεν φτάνει για όλους, απάντησαν οι φτωχοί. Οι φτωχοί υπηρετούν τους κυρίους ακόμη και όταν αναπαύονται και είναι παρατημένοι.

Το χρήσιμο μέλος

Όταν ο Μπέρναρ και ο Σίμον πήγαν άλλη μια μέρα στο καφενείο για να παίξουν σκάκι, ήταν όλα τα τραπέζια πιασμένα. Πήγαν λοιπόν να παρακολουθήσουν δύο εφημερίστες παίκτες. Ξαφνικά φώναξε ο Μπέρναρ, που βαριόταν: «Στοιχηματίζω πέντε μάρκα ότι θα κερδίσει ο Βεσφάλ!». Ο Σίμον στοιχημάτισε το ίδιο για τον κύριο Ντύσελ. Αρχικά οι δύο διακεκριμένοι παίκτες δεν παρατήρησαν τίποτε από το στοιχημα, μόνο που τα επιφωνήματά έγιναν πιο έντονα και οι αποδοκimasίες οξύτερες. Σύντομα, όμως, οι άνθρωποι έγιναν άλογα κούρσας στα οποία είχαν πέσει στοιχήματα, και όχι μόνον έγιναν αλλά και ένιωθαν

* Μετάφραση: Θανάσης Γκιούρας. Τίτλος πρωτοτύπου: *Spuren*. Συμφώνα με σημείωση του Μπλόχ, τα χειμμένα της συλλογής *Ίχνη* συντάχθηκαν στο μεγαλύτερο τμήμα τους την περίοδο 1910-1929. Η πρώτη δημοσίευση έγινε το 1930. Η μετάφραση έγινε από την έκδοση των *Εργων* (*Werkausgabe*, tom. 1, Φρανκφούρτη 1985).

οι ίδιοι έτσι. Τέλος, απομακρυσμένοι γραμμή τη γραμμή από την ευγενή αδιαφορία του παιχνιδιού, είδαν τους εαυτούς τους ως μισθωτούς εργάτες που έχυναν τον κόπο της δουλειάς τους και το νου τους για ξένους επιχειρηματίες, ζεμένοι στην κεφαλαιοκρατική επιχείρηση. Η οργή του νικητή ήταν σαφέστατη, όταν ο Σίμον θέλησε να του πληρώσει τον καφέ με ένα μέρος από το κερδισμένο στοίχημα· η εργασιακή του δύναμη είχε ήδη υποστεί αρκετή εκμετάλλευση στη ζωή του. Η ασχολία επιτρέπει κάποια διασκέδαση, αλλά η διασκέδαση θα μπορούσε να γίνει και πάλι ασχολία. Με την ίδια ακρίβεια υποκύπτει το παιχνίδι στις μορφές όπου ξετυλίγεται η σοβαρότητα της ζωής· δεν μπορεί κανείς να ξεφύγει από εκεί, ούτε καν στη φυγή. Το κεφάλαιο δέχεται κάτω από τις φτερούγες του ακόμη και τους μεγαλύτερους αντιρροήσεις· για ορισμένους αυτό φαίνεται πραγματικά ως εξέγερση.

Φτωχοδιάβολος και πλουτοδιάβολος

Όποιος έχει αρκετά χρήματα γίνεται μερικές φορές αξιοθαύμαστα καλός. Δίνει και στον Πλησίον κάτι, σκέφτεται γι' αυτόν κάτι Ωραίο.

Οι πλούσιοι θέλουν ευχαρίστως να παίζουν και βάζουν τους φτωχούς να το κάνουν. Έτσι έκανε κι εκείνος ο Αμερικανός που ανακοίνωσε τον πιο περίεργο διαγωνισμό. Ζητείτο ένας νεαρός άνδρας, κατά προτίμηση ανθρακωρύχος, υγιής και επιδέξιος. Από τους εκατό χιλιάδες υποψήφιους ένας έγινε αποδεκτός· ο νεαρός παρουσιάστηκε. Ένα ωραίο παλικάρι, δεν είχε να κάνει τίποτε άλλο από το να τηρήσει τους εξής όρους: να τρώει και να πίνει με καλούς τρόπους, να φορά ακριβά ρούχα με κομψότητα, να κάνει ωραία εντύπωση. Ένας παιδαγωγός του έμαθε τις τέχνες του καλού κόσμου, ιππασία, γκολφ, καλλιεργημένη ομιλία στις γυναίκες και ό,τι άλλο χρειάζεται ένας Αμερικανός gentleman. Όλα με τα χρήματα του προσάτη του· με το τέλος του τροχίσματος ο τυχερός ξεκίνησε ένα τριετές ταξίδι ανά τον κόσμο, με επιστολές πιστώσεων στην τσέπη, που του επέτρεπαν την εκπλήρωση ακόμη και της πιο εξωτικής επιθυμίας. Υπήρχε ένας μόνον επιπλέον όρος: μετά το ταξίδι ο νεαρός έπρεπε να γυρίσει πίσω στο ορυχείο, ωσάν να μην είχε γίνει τίποτε. Έπρεπε δε να μείνει εκεί τουλάχιστον επί δέκα έτη, ως ανθρακωρύχος, όπως πρώτα. Κι αυτό το υπέγραψε ο τυχεράκις, κοιτώντας τη ζωή που μόλις ανοιγόταν μπροστά του: άρχιζε η περίοδος της χρυσής νιότης. Ταξίδεψε στη λάμψη της ευρωπαϊκής όπερας, ήταν τυχερός με τις γυναίκες και έδειξε ότι είχε ταλέντο σε αυτό, κινήθηκε ινδικές τίγρεις και συνέφαγε με αντιβασιλείς, μονολογίς έκανε τη ζωή περιγίπων, και επιπλέον σε ασπρόμαυρο φόντο. Μέχρι την ημέρα όπου επέστρεψε και ευχαρίστησε τον ευεργέτη του, σχεδόν χορτασμένος, όπως ευχαριστεί κανείς τον οικοδεσπότη αποχωρώντας από το γεύμα. Φόρεσε ξανά τα παλιά ρούχα και κατέβηκε στη σήραγγα, στα κάθουνα, στα τυφλά αλογα, στους συντρόφους, που του είχαν γίνει τόσο ξένοι και τον περιφρονούσαν. Κατέβηκε πάλι στο ορυχείο – αφάνταστες πλέον οι πρώτες ημέρες, οι μήνες, η αντανάκλαση και το νυν μαυρόασπρο φόντο, η κάθοδος το χάραμα, η εργασία ανάσκελα, ο ιδρώτας, ο βήχας, η ανθρακόσκηνη στα μάτια, η κακή τροφή, το ένα κρεβάτι για τρία άτομα. Βεβαίως, ο νεαρός θα μπορούσε εδώ να σπάσει το συμβόλαιο· με καλό τρόπο, αναζητώντας με την ευπρέπεια μια άλλη θέση, ή με επαναστατικό τρόπο, γινόμενος εργατικός ηγέτης. Αντί γι' αυτά παράτησε ξαφνικά τη δου-

λειά, πήγε στη Νέα Υόρκη, βρήκε τον ευεργέτη του, τον πυροβόλησε. Υπήρξε *post festum* κατανόηση για τον εργάτη: το δικαστήριο τον αθώωσε.

Αιτιολόγηση: Η ζωή που παίζει μαζί μας είναι άραγε διαφορετική από τον πλούσιο, τον καλό άνθρωπο; Βέβαια, αυτός ο ίδιος πρέπει να αρθεί, και ο εργάτης τον πυροβόλησε: το απλό κοινωνικό πεπρωμένο που θέτει η πλούσια τάξη στη φτωχή πρέπει να αρθεί. Αλλά ο πλούσιος άνθρωπος στέκει ακόμη σαν είδωλο του άλλου πεπρωμένου, του φυσικού μας πεπρωμένου με το θάνατο στο τέλος, την ωμότητα του οποίου έχει άλλωστε αντιγράψει ο πλουσιολογικός και της έχει δώσει νόημα, μέχρι που το πεπρωμένο αυτό έγινε δικό του. Διότι όσο άθλια ή όσο πολυτάραχη και λαμπρή ήταν μια ζωή, ο θάνατος τη διαλύει αδιάφορα και τη στέλνει στο ορυχείο: μονολογίζ, ο κεφαλαιοκράτης δεσπότης ζει κι αυτός στο πεπερασμένο πεπρωμένο, που μας θέτει το μισό προελούδιο της ζωής και μετά μας δίνει στο τίποτε. Ο Αμερικανός διάβολος έχει μάλιστα ομοιότητα με τη χειρότερη δεσποτεία όπου σκέφτηκε κανείς το πεπρωμένο, με τον Θεό του Καλβίνου: εκεί δεν μπορεί να γνωρίζει κανείς τι τον περιμένει. Επέκεινα, η εκλογή χάριτος, εάν κάποιος θα γίνει μακάριος ή δυστυχής είναι άγνωστο εδώ κάτω, αλλά σε ορισμένους ανθρώπους, λέει ο Καλβίνος, ο Θεός προκαλεί μια επίφαση αγιότητας, ως εάν ο Παράδεισος να ήταν ιδιαίτερα σίγουρος γι' αυτούς. Ιδιαίτερα όμως αυτούς τους ανθρώπους θα απορρίψει με τη μεγαλύτερη σιγουριά ο Θεός, έχει απλώς προκαλέσει την επίφαση της αγιότητας για να εκπλαγούν ακόμη χειρότερα από την Κόλαση: και ο Άγιος πίστευε ότι κινείται ήδη στο παρθέ του Παραδείσου. Ο Καλβίνος από δω, η Κόλαση από κει: στο θάνατο, που για κανέναν δεν είναι ο δικός του θάνατος, και *per definitionem* δεν μπορεί να είναι (διότι ο χώρος μας είναι πάντα η ζωή ή κάτι περισσότερο, αλλά όχι κάτι λιγότερο από αυτήν) – ακόμη και στο θάνατο υπάρχει κάτι από εκείνη την πλούσια γάτα, που αφήνει πρώτα το ποντίκι να τρέξει πριν το καταβροχθίσει. Κανένας άνθρωπος δεν θα κακολογούσε τον «Άγιο» εάν πυροβολούσε τον Θεό όπως ο εργάτης τον εκατομμυριούχο. Αλλά ούτε έχουμε ακούσει κάτι σίγουρο γι' αυτά τα πράγματα, ούτε είναι γνωστό το δικαστήριο που θα μας αθώσει. Η μεγάλη γάτα δίνει στη ζωή μόνον μικρούς ρόλους κομπάρσου: όπως και να 'χει, το περιστρεφόμενο του εργάτη είναι ήδη πολύ συμπαθητικό.

Κέντρισμα προς εργασία

Πόσο εύκολο είναι να μην θέλεις να κάνεις πια τίποτε. Πόσο δύσκολο είναι να μην κάνεις πράγματι τίποτε. Ακόμη και τότε όταν δεν πιέζει η ανάγκη, όπως συμβαίνει συνήθως. Ακόμη και εκεί όπου οι διακοπές ενδεχομένως επιτρέπουν το χασμουρητό.

Να είσαι τελείως τεμπέλης φαίνεται τόσο γλυκό όσο και εύκολο. Όσο πιο πολύ γερνάω, είτε ένας φίλος, τόσο περισσότερο βλέπω ότι το μοναδικό σωστό θα ήταν να μην δημιουργώ διόλου τίποτε. Όλη τη μέρα, έλεγε, μπορώ να κάθω στο παράθυρο σε μια παραλία του Νότου, και έξω δεν χρειάζεται να είναι τίποτε. Ένας σκύλος τεντώνεται στην άδεια πλατεία, χασμουριέται, προχωρά μερικά βήματα και ξαπλώνει πάλι. Ένας άνδρας έρχεται από τα σκαλοπάτια του δημαρχείου όπου είχε κοιμηθεί, αργά προς την άλλη πλευρά, για να κοιμηθεί ξανά στα σκαλοπάτια της εκκλησίας. Μετά αρκεί λίγο καλαμπόκι και παιχνίδι με σφαι-

ρίδια, διότι όλα αξίζουν για να τα φωτίσει ο ήλιος· ούτως ή άλλως δεν φωτίζει τα γραφεία. Όπως το νερό μάς σπκώνει και χρειάζεται λίγη μόνον κίνηση για να μην βουλιάζουμε, έτσι μας σπκώνει ή μας σήκωνε η Γη και το τραπέζι της είναι σχεδόν στρωμένο. Με λιτές επιθυμίες και εφόσον οι άνθρωποι δεν ζούσαν στο Βορρά, όπου δεν ανήκουν. Έτσι όμως, είπε ο φίλος και δεν αναζητούσε ένα κοινό να τον ακούσει, ήλθε ο ιδρώτας του προσώπου, που τελικά μόνον ιδρώτας είναι. Κάτω στο δρόμο τρέχουν τα φορτηγά, το τηλέφωνο χτυπά σαν τελάλης*, δώδεκα ώρες δουλειά και το βράδυ να καίνε οι βολταϊκές λάμπες μπροστά στο υπνοδωμάτιο. Ένας κόσμος που χρησιμοποιεί το κέντρισμα της πείνας για να εκμεταλλευτεί, το κέντρισμα της εκμετάλλευσης για να κερδίσει, αλλά στο τέλος κερδίζει για να εργαστεί και να κάνει δύσκολη τη ζωή. Αλλά και μετά θα πρέπει κανείς να εργάζεται σύμφωνα με τις ικανότητές του, για να μπορεί να απολαμβάνει σύμφωνα με τις ανάγκες του· δεν θέλω να έχω ούτε ικανότητες πριν ούτε ανάγκες μετά. Έτσι μίλησε ο φίλος και φάνηκε αναντίρρητος· αλλά η ζωή του είναι αλλιώς, ούτε καν άθελά του αλλιώς. Πόσο εύκολα, θα πίστευε κανείς, θα μπορούσε να ζήσει σε αρμονία με τη διδασκαλία του. Αντί γι' αυτό εργάζεται όλη την ημέρα, στρυφνός και εξαιρετικός, επαινεί το κρασί και πίνει νερό.

Αυτό δεν συμβαίνει μόνον επειδή είναι τόσο δύσκολο να βγει κανείς από τον καταναγκασμό, από τη στιγμή που είναι εντός του. Και δεν συμβαίνει επειδή εμείς εδώ στο Βορρά έχουμε απομακρυνθεί τόσο από την απραγία, ώστε δεν την αντιλαμβανόμαστε πλέον. Για τους Προτεστάντες και τους Εβραίους η ανάπαυση είναι καλή μόνον μετά το τέλος της εργασίας· αυτή η ανάπαυση, λέει ο Καντ, είναι η μοναδική ευδαιμονία που δεν συνεπιφέρει ούτε το ελάχιστο ίχνος αηδίας. Αλλά δεν είναι μόνον ο Βορράς που μας πικραίνει την ευδαιμονία της περατωμένης εργασίας, μα τότε τι; – λουπόν, το Τώρα· και Ωδε· Είναι μας είναι σκοτεινό, ακόμη και υπό τον ήλιο, η τεμπελιά η ίδια δεν είναι αυτή που πρέπει, ακόμη και όταν κανείς επιδιώκει να τη ζήσει ριζικά. Το κήρυγμά της ακούγεται ακαταμάχητο, αλλά ακόμη και εάν αίρονταν η πείνα και η εκμετάλλευση, ακόμη και αν ο λιτός Νότος ήταν δυνατός σ' εμάς, τότε και πάλι θα παρέμενε η τεμπελιά ένας δαίμονας που κανένας δεν θα μπορούσε να νικήσει· εδώ δείχνει τη συγγενεία της με τη μοναξιά. Και οι δύο, τεμπελιά και μοναξιά, περιέχουν ένα χημικά συγγενές δηλητήριο, αν και η απραγία δεν χρειάζεται να είναι μοναχική, και η μοναξιά σπάνια είναι άπραγη· είναι το δηλητήριο του σκοτεινού Ενεαυτώ· είναι.

Διότι το Τώρα της, όταν δεν το ωθούμε και δεν το αγγίζουμε, διαλύεται εύκολα. Πήξει, και ούτε καν τα ζώα (που πάντα κάνουν τη λειτουργία τους) δεν έχουν στομάχι για να το χωνέψουν. Ο επί μακρόν τεμπέλης όπως και ο επί μακρόν μοναχικός διατελούν ο καθένας με διαφορετικό τρόπο στην αβάσταχτη ιδιότητα της κούφιας ύπαρξης, πειραγμένοι και όχι εντάξει με τον εαυτό τους. Στην είσοδό του ο άνθρωπος στέκει ως καρπός, στην έξοδό του

* Η έκφραση που χρησιμοποιεί εδώ ο Μπλοχ «das Telephon tönt als des Knaben Wunderhorn» δύσκολα μπορεί να μεταφερθεί στην ελληνική. Η έκφραση *Des Knaben Wunderhorn* (Το θαυμαστό κέρας του αγοριού) ήταν ο τίτλος μιας συλλογής δημοτικών τραγουδιών που δημοσιεύθηκε το 1805-1808 από τον Clemens Maria Brentano και τον Achim von Arnim, αποτελώντας έκτοτε σημείο αναφοράς στη γερμανική λογοτεχνία. Ο Μπλοχ χρησιμοποιεί την έκφραση με διττό τρόπο, που καθιστά σχεδόν αδύνατη τη μεταφορά του στα ελληνικά: αφενός το τηλέφωνο μεσολαβεί διάφορες ειδήσεις και απόψεις, ποικίλες σαν τα δημοτικά τραγούδια, και αφετέρου λαμβάνει πλέον τη θέση του κέρατος, που σε παλαιότερες εποχές χρησιμοποιούνταν προς σήμανση ανακοινώσεων και μετάδοση ειδήσεων. Η ελληνική απόδοση που προτιμήθηκε εδώ εν μέρει μόνον αποδίδει το νόημα (σ.τ.μ.).

από την εργασία στέκει ως πτώμα, τόσο πραγματικά όσο και συμβολικά: το Αρνητικό αυτού του Γυμνού αλλά Απάνθρωπου στοιχείου του επιδρά πριν ή μετά, με συχνή διαπλοκή της «άχρηστης ζωής» με έναν «πρώιμο θάνατο». Έτσι η αργοσχολία περιέχει ένα εμβρυακό δηλητήριο, και η μοναξιά ένα είδος πτωματικού δηλητηρίου: και τα δύο συναντώνται στο Αρνητικό του Όχι-Ακόμη, γύρω από το οποίο οι άνθρωποι είναι κτισμένοι και κτίζουν, χωρίς οι ίδιοι να το έχουν περιτοιχίσει. Γι' αυτό και τα δύο έχουν μακροπρόθεσμα τη γεύση της απελπισίας, ακόμη και όταν δεν λάβει κανείς ως υπόδειγμα τις ερασιτεχνικές τεμπέλικες Κυριακές μας ή τις τελείως εγκαταλειμμένες μοναξιές μας. Κανείς δεν παρέμεινε ήσυχος στο τεμπέλικό κρεβάτι του, στο οποίο ξάπλωσε εφησυχασμένος: ακόμη και όταν όλα τα αποτελέσματα της εργασίας –με τη βραχύτητα του ανθρωπίνου βίου– του φαίνονταν κενά νοήματος, άγευστα: η πλήρης Απραγία είναι ακόμη πιο άγευστη. Μια και όλες οι θρησκείες είναι θεμελιωμένες ενάντια σ' αυτό το Ανεπαρκές της απλής ύπαρξης, του «δημιουργήματος», δεν έχει ακόμη διδάξει καμία την Απραγία, δεν μπορούσε να την διδάξει. Η αμαγείρευτη ζωή (όπως ο φίλος είδε το σκύλο στην πλατεία και τον αργό ζητιάνο) δεν επιτεύχθηκε ποτέ, ούτε καν στο Νότο ή στους πρωτόγονους λαούς. Αν και δεν έχουν τη δική μας εργασιακή μανία και οι ημέρες τους (όχι οι γιορτές τους) διέπονται περισσότερο από ησυχία, είναι πιο στρωμένες απ' ό,τι οι δικές μας, εντούτοις ο ρομαντισμός της Απραγίας δεν έχει εδώ κανένα παράδειγμα: και κανένας πρωτόγονος λαός δεν άντεξε να παραμείνει τέτοιος. Ακόμη και οι Κινικοί με τη ριζοσπαστικότερη αποδόμησή τους τα κατάφεραν να έλθουν μέχρι το σκύλο, κι αυτός ήταν σφαλερός. Ακόμη και η «ανώτερη» αποφυγή της εργασίας των «προνομιούχων στρωμάτων» (Αθήνα, αριστοκράτες, κλήρος) δεν μπορούσε επί μακρόν να παραμείνει τέτοια, όσο κούφια κι αν φαινόταν συχνά: δεν άντεξε τη βαριεστημάρα και την αηδία της ζωής, που αποτελεί τμήμα της άεργης ύπαρξης. Η βαριεστημάρα είναι ο μισθός που δίνει η ζωή χωρίς εργασία, είναι εκείνο το μοναχικό μολυβένιο φορτίο, από το οποίο ξεφεύγει κανείς στην εργασία και στην κοινωνία, το Τίποτα ή ακριβώς το Ακόμη-Τίποτα πάνω από το οποίο ζουν όλοι οι άνθρωποι, το δάμα του ύπνου και του χαμουρητού της πιο άμεσης κατάστασής μας, που εύκολα μπορεί να γίνει ένα δωμάτιο τρόμου. Ακόμη και στους κύκλους και στις γραμμές των ωραίων ημερών υπήρχε λοιπόν τουλάχιστον μια εργασία της «απόλαυσης», και μάλιστα της αντιπροσώπευσης, η οποία, όσο ερεθιστική ή όσο ψευδής κι αν παρουσιάζεται, εντούτοις χρωμάτιζε την τεμπελιά και την έκανε δραστήρια αργοσχολία. Υπήρχε προπάντων –διαχωρισμένη με μοναστηριακούς τοίχους– η *σχόλη*: η οποία όμως, όταν αξίζει κάτι, όταν κάτι «συνέβαινε» σ' αυτήν, είναι τόσο λίγο αργοσχολία, ώστε πολύ περισσότερο της επιτίθεται σ' αυτό καθαυτό το κέντρο της, και όχι μόνον περισυλλογιστικά. Ενώ η εργασία ήταν φυγή από την αργοσχολία προς δημιουργία ή θεμελίωση κάτι άλλου εναντίά της, έτσι είναι ησχόλη ο επιτόπου πόλεμος ενάντια της, ώστε να χάσει το δηλητηριό της και να γίνει ουσιώδης. Μονολογίς, η απόλυτη αργοσχολία είναι ο εχθρός μας ντυμένος ως φίλος, και είναι φίλος μας μόνον όταν τον έχει πληρώσει η εργασία και προπάντων ησχόλη: μέσα σ' αυτή την ίδια βρίσκεται το κέντρισμα προς εργασία.

Το να μην κάνουμε τίποτε είναι λοιπόν τόσο θελκτικό, όπως και το ότι κανείς δεν το αντέχει. Είναι θελκτικό, γιατί φαινομενικά βρίσκουμε τους εαυτούς μας εντός του: είναι αβάσταχτο διότι εκεί δεν είναι πραγματικά τίποτε κατεργασμένο. Ο άπραγος είναι φαντα-

σιόπληκτος, ο μοναχικός έχει το αίσθημα ότι πέφτει ή ότι είναι ριγμένος σε μια άβυσσο χωρίς πάτο. Στη μοναξιά έχουν επίσης θέση, ήδη από παλιά, τα φαντάσματα και ο φόβος των φαντασμάτων· στην κοινωνία εξαφανίζονται οι εμφανίσεις τους, η αληθινή αιτία των οποίων είμαστε εμείς οι ίδιοι, το ακαθόριστο Είναι εμάς των ιδίων. Η τεμπελιά και η μοναξιά (και οι δύο έλκουν σε κάτι όχι καλό, και οι δύο έλκουν ως ήσυχες και ενίοτε βαθιές, αλλά εντούτοις μας κάνουν ανυπόφορους και σκληρούς) έχουν ακριβώς συνάψεις στο ότι το βασικό μας Είναι, που το καθιστούν ορατό, δεν ταιριάζει. Με τρόπο τόσο οξύ όσο και ανοικτό· μόνον η προϊούσα λύση διαλευκάνει το πρόβλημα, ως το πρόβλημα του ανθρώπινου μας Χ. Η τεμπελιά και η μοναξιά είναι οι σφαίρες αριστερά και δεξιά στην είσοδο ενός σπιτιού, το οποίο πολλοί ονειρεύονται και στο οποίο κανείς δεν αντέχει. Στο οποίο ακόμη και ορισμένοι καλλιτέχνες ξεγερόθηκαν με την κλήση τους εξίσου ενάντια σε κάθε βαριεστημάρα. Διότι επίσης και η διαφυγή της εργασίας που επιτελεί η σχόλη, δεν είναι, όπως επιστημάνθηκε, διόλου διαφυγή, αλλά απλώς ένα άλλο είδος εργασίας. Είναι πόλεμος στην ίδια την εχθρική χώρα της αργοσχολίας, είναι ένοπλη επίθεση στον τόπο του προβλήματος. Η εργασία της καθημερινότητας διαφεύγει από την αφάσταχτη απραγία και κάνει τη γη υποτελή της (η οποία κατά τα άλλα είναι αφιλόξενη και ακατάλληλη), ώστε να μπορούμε να είμαστε επάνω της σαν στο σπίτι μας. Η εργασία της σχόλης (που παραμένει η έννοια του στόχου κάθε απελευθερωμένης εργασίας και όχι κάποιας άνετης ή αριστοκρατικής) ξεκαθαρίζει στην ίδια τη θολούρα του υπάρchein· εκεί κτίζει ένα σπίτι για κάποια άλλη φορά. Καταμεσής στο υπάρchein κτίζει αυτό το σπίτι, όπου όχι μόνον το Εδώ-σου-επιτρέπεται αλλά προπαντός το Εδώ-δύνασαι της απραγίας μπορεί επιτέλους να γίνει φίλος μας (το οποίο μέχρι τότε είναι μόνον αηδία ζωής ή ερήμωση, δηλαδή το ίδιο το κέντρισμα προς εργασία). Αυτό δεν εμποδίζει το ότι η απραγία και η μοναξιά μπορούσαν μέχρι τώρα να ακινητοποιήσουν ακόμη και τη σχόλη· λόγω της εγγυήτητάς τους προς αυτήν, λόγω της πορείας τους στη σπηλιά του λένοντα. Ο άπραγος, μοναχικός άγγελος του Ντύρερ που λέγεται Μελαγχολία μετανιώνει για την ηδονή του επειδή την κατέχει. Θέλγητρα λίκνου και τάφου αλληλοδιεισδύονται εδώ και πάλι· του εμβρύου, που το κατέχει ήσυχα, του πτώματος, που το κατέχει σε βάθος. Αλλά μόνον η περατωμένη εργασία μάς γεννά σωστά, μας βγάζει το δηλητήριο του Ωμού και του Ατήρητου από μέσα μας. Καμία ακόμη εργασία δεν ήταν η σωστή γι' αυτό· και γι' αυτό δεν διατηρούνταν καμία γαλήνη. Δεν είμαστε εδώ για να τρώμε, αλλά για να μαγειρεύουμε· θα φάμε αργότερα και τελικά. Το Εδώ και Τώρα του ανθρώπου, χωρίς Πράξη, δεν είναι εύγευστο· ιδίως διότι θα μπορούσε να είναι τόσο έξοχο ενώ δεν είναι.

Σιγή και καθρέφτης

Έχω έναν κάπως ευαίσθητο φίλο, ο οποίος βλέπει τους πάντες με άκρα οξυδέρκεια, τον εαυτό του κάπως λιγότερο. Μια φορά έψεξε έναν άνθρωπο στο τραπέζι με τόση ενοχλητική ακρίβεια, στηριγμένος σε όλων των ειδών τα σημεία, ώστε αυτός βγήκε από τα ρούχα του. Γι' αυτό το λόγο τον ρώτησα πώς θα του φαινόταν ο κάτοικος του δικού του δωματίου, εάν δεν τον γνώριζε και έπρεπε απλώς να τον καταλάβει από τα παπούτσια και το παντελόνι. Στο νευρικό φίλο άρχισαν να τρεμοπαίζουν τα χείλη· θα έπρεπε εδώ να είχε δει πε-

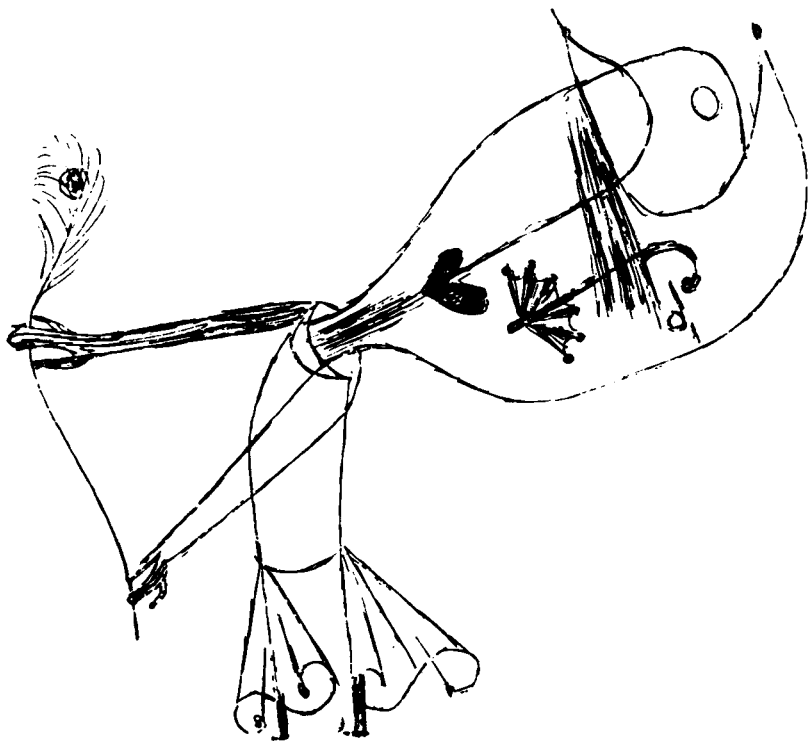
ρισσότερα απ' ό,τι εγώ ήθελα και μπορούσα. Εντούτοις, όπως ανακάλυψα αργότερα, διηγείται ο Ηρόδοτος, και μετά από αυτόν με ελαφρές διαφοροποιήσεις αλλά πιο συνοπτικά άλλοι συγγραφείς, ένα φαινόμενο που ως προς το περιεχόμενο δεν είναι σχεδόν διόλου συγκρίσιμο, είναι υπεράνω αλλά παρ' όλα αυτά συγγενές, το οποίο συνορεύει με το σκοτεινό υπνοδωμάτιο του φίλου και προφανώς όλων μας, και το οποίο άξιζε να τους το αφηγηθεί κανείς με τον εξής λεπτό τρόπο: Όταν ο Ψαμμήτιχος, ο τελευταίος Αιγύπτιος Φαραώ, οδηγήθηκε μπροστά στον Καμβύση, τον Πέρση νικητή μετά την ατυχή μάχη στο Πηλούσιο, συνάντησε πρώτα στο δρόμο την κόρη του ως δούλη, και ο Φαραώ σιώπησε, κατόπιν συνάντησε το γιο του, που τον πήγαιναν προς θανάτωση· ο Φαραώ έμεινε ασυγκίνητος. Όταν όμως είδε έναν υπηρέτη του ιπλικού του στρατού του, που του είχαν δέσει τα χέρια, έκλαψε ο Ψαμμήτιχος και θρήνησε τη μοίρα του με μεγάλη ένταση*.

Γιατί κλαίει ο βασιλιάς, ρώτησα το φίλο που παρατηρούσε όλους τους άλλους με τόση οξυδέρχεια, και γιατί κλαίει τόσο καθυστερημένα; Ήταν σαφές ότι εδώ βρισκόταν κάτι που μας αφορούσε και μπορούσε να παρατηρηθεί με χρησιμότητα. Το συμβάν, παρμένο από τόσο μακριά, βρισκόταν ξαφνικά στο δικό μας σπίτι, στο δικό μας δωμάτιο, εκεί όπου ζει κανείς. Η απλούστερη εξήγηση ήταν ότι ο δούλος ήταν όπως η σταγόνα που προκαλεί το ξεχειλισμα του θρήνου. Αυτό όμως ήταν πολύ προφανές για να είναι πιθανό· εδώ επρόκειτο για φαραωνική και όχι σπιτική κατάσταση. Ο θρήνος του βασιλιά έρχεται τόσο αργά, υποστήριξε μια δεύτερη εξήγηση, διότι είναι συγκρατημένος, συγκρατείται λόγω περηφάνιας. Ιδιαίτερα με την υπερήφανη συμπεριφορά φαίνεται άλλωστε ότι το φυσικό χρονικό εύρος μεταξύ ερεθίσματος της οδύνης, αισθήματος της οδύνης και ξεσπάσματος της οδύνης διενρύνεται σε μεγάλο βαθμό. Εάν το ερεθισμα της οδύνης είναι ένα δοχείο, τότε ήδη με το συννηθισμένο κλονισμό το καπάκι του δεν είναι στη θέση του, αλλά έρχεται αργότερα· το ερεθισμα και το αίσθημα της οδύνης καλύπτονται μόνον εκ των υστέρων. Και η εναλλαγή μέσα σε μια τόσο μεγάλη δυστυχία όπως αυτή του Φαραώ είναι όπως μια σιδηροδρομική σύγκρουση, αν μπορεί κανείς να χρησιμοποιήσει αναδρομικά αυτή την εικόνα· οι άμαξες έχουν μπει η μία μέσα στην άλλη, ώστε μόνον με τον υπηρέτη εξέχει ξαφνικά ο γιος και ξεσπά η ιδιαίτερη μελωδία της οδύνης με ένα τελειώς διαφορετικό ρυθμό. Αλλά και αυτή η εξήγηση δεν φαινόταν η σωστή, διότι αποδίδει τα πάντα στον Φαραώ, στη συγκρατημένη περηφάνια του μεγάλου κυρίου· αυτό δεν θα άγγιζε τους κατοπινούς αναγνώστες με ιδιαίτερο τρόπο, όπως και συμβαίνει. Επίσης αυτή η εξήγηση κάνει πάλι τον υπηρέτη πολύ τυχαίο, τον θέτει σε μια απλή θέση ρυθμού στην οποία ξεσπά η καθοριστική οδύνη καθυστερημένα, ως συγκοπή. Δεν είναι πιθανότερο, είτε μια τρίτη εξήγηση, ότι και εδώ διαδραματίζει ένα ρόλο το δικό μας σκοτεινό Εδώ και Τώρα, έναν ιδιαίτερα υπόκωφο-συσκοτισμένο, σιωπηλό, διστακτικό ρόλο; Με τέτοιο τρόπο ώστε αυτό που είναι απόμακρο σ' εμάς, και βρίσκεται μάλιστα τελειώς στο περιθώριο, μπορεί ενίοτε να αντικαθρεφτίσει ή να προδώσει καλύτερα την κατάσταση μας από αυτό που είναι κοντά μας, μαζί με την κόρη και το γιο μας. Ο ίδιος ο Φαραώ, η κόρη του και κατόπιν, ακόμη εγγύτερα, ο διάδοχος είναι δική

* Το συμβάν αφηγείται ο Ηρόδοτος στο III 10 κ.ε., ιδιαίτερα 14 κ.ε. Στην αφήγηση του Ηροδότου ο Φαραώ είναι ο Ψαμμήντιος, και όχι ο Ψαμμήτιχος, ενώ η συνολική αφήγηση είναι σε αρκετά σημεία διαφορετική από αυτήν που παραθέτει ο Μπλοχ.

του σάρκα και αίμα, άμεσα βιωμένο, και βρίσκονται συνεπώς σε μια ζώνη σιγής· αλλά ο υπηρέτης, ως η εμπειρία που είναι τελείως απόμακρη, μόνον ξένη και εντούτοις συναφής, διαρρηγνύει αυτή τη ζώνη και ο Φαραώ φωνάζει. Όπως θα φώναζαν όλοι, ακόμη και υπό ευνοϊκές συνθήκες ζωής, εάν έβλεπαν κάποιον άλλο στη θέση τους, στο δικό τους βιοτικό χώρο, και μπορούσαν τώρα να συνδέσουν την ένταση του σκοτεινού αισθήματος του Είναι τους με την αποξένωση αυτού του βλέμματος. Ο υπηρέτης στις αλυσίδες, στον οποίο δεν υπάρχουν καν μεγάλοι μορφασμοί, γίνεται τότε καθρέφτης της δικής μας θέσης, η οποία είναι πάντα καθαυτήν κρίσιμη. Κανένας άνθρωπος δεν μπορεί να εγκωμιαστεί ως ευτυχής πριν από το θάνατο, και ιδιαίτερα όχι στον καθρέφτη του θανάτου.

Klee



Paul Klee, Σκίτσο για το χορό ενός θλιμμένου παιδιού, 1921